

Pratarmė

Pastaraisiais dešimtmečiais radikaliai keičiantis mus supančiam pasauliui ir įvairiose jo dalyse įsižiebiant seniems bei atsirandant vis naujiems neišspręstiems civilizacinės prigimties iššūkiams ir konfliktams, regimas naujas galingas civilizacijos studijų atgimimas. Nedaug nusižengdami tiesai galime teigti, kad *dabar gyvename ypatingo civilizacinių problemų aktualėjimo, o kartu ir jų tyrinėjimų aukso amžiuje*. Galingas civilizacinių studijų proveržis yra betarpiškai sietinas su naujomis dabartinio į metacivilizacinę raidos pakopą žengiančio pasaulio raidoje išryškėjusiomis geopolitinėmis slinktimis, tūkstantmečiais gyvavusių civilizacinių erdvių atgimimu ir su tuo tiesiogiai susijusiais socialiniais bei kultūriniais virsmis.

Šių procesų apmąstymas pastaraisiais dešimtmečiais sukėlė daug istoriosofinių leitmotyvų kupinų diskusijų apie istorijos pabaigą, neišvengiamus civilizacijų tarpusavio konfliktus, Vakarų civilizacijos viešpatavimo saulėlydį, prasidėjusį Rytų civilizacijų įsigalėjimo amžių, pasaulinės ekonominės, politinės ir kultūrinės sistemos centro sugrįžimą į įprastą savo vietą Azijoje ir pan. Skirtingų ideologijų susidūrimas nuožmiuose karuose, tautinių ir daugiakultūrinių valstybių gimimas, kolonializmo sistemos žlugimas ir naujų krizių židinių atsiradimas rodo, kad ankstesniame XX a. vyravo *ideologiniai prieštaravimai*, o dabar pasauliui žengiant į naują metacivilizacinę informacinių technologijų viešpatavimo epochą į *pirmą eilę tautų ir valstybių tarpusavio santykiuose iškyla civilizacinių kodų ir etninių saviidentifikacijų skirtumai, nacionalizmo ir izoliacionizmo blykstelėjimai*. Mesdami iššūkius galingoms globalizacijos tendencijoms, jie formuoja *naujas geopolitinių galių santykių konfigūracijas, kur vis didesnę svarbą įgauna civilizaciniai ir su nacionaliniais interesais susiję ekonominiai bei kultūriniai veiksniai*.

Kita vertus, šiuos prieštarigus procesus atspindinčioje dabartinėje civilizaciologijoje, t. y. mokslų sistemoje apie civilizaciją, sugyvena skirtingos teorinės, metodologinės nuostatos ir netgi konfrontuojančios idėjos. Daugelis klasikinėje civilizacijos teorijoje tvirtai įsivyravusiais atrodžiusių požiūrių, išnyrant naujiems skirtingų mokslinio pažinimo sričių duomenims bei faktams, atsirandant kitokioms jų interpretacijoms ir įsigalint naujoms teorinėms bei metodologinėms priegoms, keičiasi. Šie civilizacinės minties atsinaujinimo procesai intensyviai plėtojasi pastaraisiais dešimtmečiais, o anksčiau vyravusias į universalumą pretendavusias globalias metateorijas vis dažniau išstumia konkrečių mokslinio pažinimo sričių laimėjimais besiremiančios instrumentinės mikroteorijos, sutelkiančios dėmesį į daugelio ankstesnių civilizaciologijos marginalijose buvusių reiškinių ir požiūrių kritinį pervertinimą ar patikslinimą.

Dauguma dabartinės civilizaciologijos problemas tyrinėjančių veikalų, jungiančių civilizacijos istorijos, civilizacijos teorijos, civilizacinės komparatyvistikos, istorijos filosofijos, kultūrologijos, kultūrinės ir socialinės antropologijos bei daugelio kitų giminių disciplinų laimėjimus, yra knygos apie kitas knygas. Tuo nesunku įsitikinti peržvelgus per pastaruosius kelis dešimtmečius įvairiomis kalbomis paskelbtus šiai problematikai skirtus veikalus, kurie stebina išlikusiomis tradicinėmis eurocentrinėmis civilizacijos istorijos interpretacijos schemomis ar akivaizdžiomis ideologinėmis nuostatomis.

Knygos autoriai nenori sekti šia plačius mastus naujausioje humanistikoje įgavusia tendencija ir rašyti dar vieną tokio pobūdžio ideologiškai angažuotą veikalą. Taigi leidinys yra kitoks, kadangi pirmiausia užsibrėžto uždavinio įgyvendinimo ėmėsi du nors ir dviasiška artimi, tačiau skirtingų kartų atstovai, kurie formavosi nevienodose humanitarinių ir socialinių mokslų tradicijose, kultūrinėse erdvėse bei institucijose, pasuko savitais akademinio ir kūrybinio darbo keliais, galiausiai atvedusiais į tą pačią civilizacinės komparatyvistikos problematiką.

Antra vertus, šis veikalas yra logiškas abiejų jos autorių jau paskelbtų tyrinėjimų tęsinys. Jis gilina anksčiau išleistose knygose „Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija“ (2001), „Kultūrologijos istorija ir teorija“ (2003), „Kinijos, Indijos ir Rusijos susidūrimas Eurazijos civilizacinėse erdvėse“ (2016) ir kituose mokslo darbuose plėtojamas idėjas, kurios įauga į konceptualiai naujo civilizacijos istorijos problemoms skirtą teksto audinį. Todėl čia sąmoningai atsisakoma jau paskelbtuose šių autorių veikaluose išsakyto detalesnio civilizacinės komparatyvistikos istorinių, teorinių ir metodologinių principų aptarimo. Kartais autoriai apsiriboja tik glaustomis nuorodomis ar ekskursais į kitas anksčiau jų tekstuose gvildentas civilizaciologijos problemas.

Akivaizdu, kad kiekviena tyrėjų karta atsineša į mokslo pasaulį jų pasaulėžiūros formavimosi metu ypatingą aktualumą įgavusias teorines ir metodologines nuostatas, požiūrius į mokslinio teksto rašymo stilių. Tikimasi, kad minėtas išsilavinimo ir pagrindinių tyrinėjimo krypčių, vedusių į dabartinės civilizacinės komparatyvistikos problemų lauką, skirtumas kolektyvinio darbo procese tapo ne trūkumu, o pranašumu. Tiesa, teko nuolatos derinti pernelyg kategoriškas įžvalgas, darbinės hipotezes, vertinimų perlenkimus, kadangi iš skirtingų mokslų pozicijų žvelgiantys tyrėjai tuose pačiuose civilizaciniuose fenomenuose natūraliai (daugelis dalykų atrodo kiek kitaip) regi nevienodas analizuojamų reiškinių ypatybes.

Imdamiesi šio ambicingo sumanymo puikiai suvokėme pažiūrų ir išeitinių metodologinių nuostatų derinimo būtinybę, siekiant išsaugoti teksto teorinį ir metodologinį vientisumą. Juk dabartiniuose lyginamuosiuose civilizacijų tyrinėjimuose sugyvena skirtingi požiūriai, daugelis jau tvirtai įsigalėjusiomis atrodžiusių nuostatų keičiasi, nuolatos išnyra nauji archeologų ir kitų mokslinio pažinimo sričių atstovų teikiami duomenys, netikėtos žinomų ir ką tik atrastų faktų interpretacijos. Šis atsinaujinimo ir apsisvalymo nuo ideologinių mitų ir prietarų procesas nepaprastai intensyviai plėtojasi aukštųjų technologijų svarbą pabrėžiančiame XXI amžiuje.

Lyginamosios civilizacijų studijos yra itin aktualios nūdienei pasauliui „atsiveriančiai“ Lietuvai, kadangi padeda įveikti daugelį dešimtmečių joje viešpatavusius eurocentrinio mąstymo stereotipus ir skatina galvoti apie mūsų šalies vietą vyraujančių globalios kultūros tendencijų aplinkoje, nacionalinės ir pasaulio vertybių sistemų tarpusavio santykius, kultūrinės niveliacijos iššūkius ir tuos raidos orientyrus, kurie šiomis globalizacijos ir eurointegracijos sąlygomis padėtų išsaugoti tautinį tapatumą. Iš tiesų po nepriklausomybės atgavimo Lietuva intensyviai įtraukiama į pasaulinės kultūros, ekonomikos, informacijos globalizacijos procesus, todėl mūsų šalies ir kultūros santykių su kitų, ypač vėl į ekonominius lyderius išsiveržiančių, Vakarų pasaulio šešėlyje ilgai tūnojusių didžiųjų Rytų, dabar „globaliaisiais Pietumis“ dažniau vadinamų, civilizacijų kultūrinėmis tradicijomis problema dabar yra itin aktuali.

„Istorikai, – rašo įtakingas civilizacinės komparatyvistikos atstovas Williamas H. McNeillas, – į savo tyrinėjimo objektą žvelgia pro permainingos dabarties prizmę, todėl pasaulis jų veikaluose nuolatos keičia savo kontūrus“ (McNeill, 1991, p. XXXI). Iš tikrųjų kiekvieno konkretaus mokslininko pasaulinės Civilizacijos istorijos vizija yra neatsiejama nuo jo gyvenamo laikotarpio patirties, aplinkos, vyraujančių tradicijų, mokyklų, konkrečioje epochoje sukauptų mokslinių žinių kiekio ir kokybės, todėl ir jo požiūriai į analizuojamas problemas neišvengiamai kinta.

Ne pirmus metus dirbantys civilizacinės komparatyvistikos srityje ir lyginamuoju aspektu tyrinėję įvairias Vakarų ir neeuropinių civilizacijų tarpusavio sąveikos problemas, šios knygos autoriai siekia pasitelkti ne tik platų kultūrinį bei istorinį kontekstą, tačiau ir naujas tarpdalykinių tyrinėjimo strategijų bei metodų teikiamas galimybes. Todėl pagrindinė šio veikalo metodologine ašimi tapo komparatyvistinės prieigos, kurios suteikia galimybę įvairiais lyginamosios analizės aspektais tyrinėti konkrečias civilizacijas ir kultūras kaip pasaulinės Civilizacijos istorijos dėmenį, atskleisti įsivyravusių lokalinių kultūros tradicijų savitumą per kitose civilizacinėse tradicijose įsigalėjusias dvasinės ir materialinės kultūros apraiškas.

Kita vertus, šio veikalo autoriai, susitelkdami į civilizacijos istorijos problemų lyginamąją analizę, apsiriboja aktualiausių, Lietuvos skaitytojams menkliau pažįstamų, probleminių laukų išskyrimu. Mūsų šalies kultūra po nepriklausomybės atgavimo plačiai atsivėrus neeuropiniams civilizaciniais pasauliais ir sparčiai skleidžiantis globalizacijos bei eurointegracijos procesams subrendo adekvačiam ankstesniame akademiniam diskurse ignoruotų civilizacinių fenomenų, sudėtingų tarpkultūrinių santykių problemų ir idėjų supratimui.

Rengiant galutinę veikalo redakciją paaiškėjo, kad jo tekstas gerokai viršija numatytą apimtį, todėl šioje pirmoje naujos planuojamos serijos knygoje apsiribojome tik mūsų akimis žvelgiant svarbiausių *neeuropinių* civilizacijų nagrinėjimu nuo didžiųjų upių civilizacijų gimimo iki tūkstantmečiais vėlesnių daugelio jų įpėdinių lemiamo susidūrimo su euroatlantiniu „Vakarų“ pasauliu, šimtmečiams įsivyravusiu globalioje ekonominių ir politinių santykių sistemoje.

Norėtume priminti, kad daugelis dabartinėje humanistikoje viešpatuojančių civilizacijos istorijos schemų ir datų yra hipotetinio pobūdžio, kadangi nauji archeologiniai radiniai, jų datavimas ir paskutiniai techniniai mokslo laimėjimai jas nuolatos koreguoja ir tikslina. Pavyzdžiui, daugelyje vadovėlių tarsi aksiomas įsitvirtinusių teiginių apie seniausių žmonijos civilizacijų židinių atsiradimo chronologiją gali tekti keisti geriau pažįstant naujai Vidurinėje Azijoje archeologų atrastus seniausius vadinamosios Turkestano civilizacijos kultūrinius sluoksnius.

Tikimės, kad šis mokslo leidinys nors dalinai užpildys spragas, išryškėjusias dabartinėje Lietuvos civilizaciologijoje ir atnaujins mūsų humanistikos perspektyvas. Jis skirtas akademinėi bendruomenei, kuri domisi aktualiomis Civilizacijos istorijos problemomis, taip pat gali būti konceptualus įvadas visiems, besidomintiems istorijos, civilizacijos teorijos, kultūrologijos, makrosociologijos, politologijos klausimais. Ši knyga yra sumanyta kaip organiška *teksto ir vizualinės informacijos* jungtis, todėl joje tiek dėmesio skirta kruopščiam dabartinėje medijų civilizacijoje vis didesnę svarbą įgaunančios vaizdinės, iliustracinės medžiagos parinkimui. Didelė dalis pateiktų iliustracijų yra vieno iš autorių per pastarąjį dešimtmetį skirtingose šalyse darytos materialaus kultūrinio paveldo nuotraukos.

Siekdami neapsiriboti pirmine ir antrine rašytine medžiaga, nuo pat XX a. pabaigos stengėmės bent po vieną apsilankyti tose valstybėse, kurios laikomos veikale nagrinėjamų civilizacinių pasaulių įpėdinėmis. Tikimasi, kad asmeninė sąveika su nepaprastai turtingu kultūriniu paveldu Kinijoje, Japonijoje, Pietų Korėjoje, Mongolijoje, Indijoje, Irane, Irake, Sirijoje, Izraelyje ir Palestinoje, Turkijoje, Egipte, Tunise, Maroke, Ispanijoje, Meksikoje bei Peru iš tikrųjų leido bent trumpam pabėgti nuo knyginėje civilizacijų nagrinėjimo terpėje susiklosčiusių, dažnai eurocentrinės prigimties konvencijų. Su dideliu liūdesiu stebėjome, kaip kai kurie mūsų kažkada matyti ryškiausi bendros žmogiškosios Civilizacijos paveldo objektai, pirmiausia Irake ir Sirijoje, buvo sunaikinti ar išgrobstyti. Nors ilgamečio pasiruošimo ir duomenų rinkimo knygai laikotarpiu nespėjome apsilankyti joje, taip pat nagrinėjamose Užsachario Afrikoje ir Okeanijoje, tai pasistengta kompensuoti vizitais į daugumą svarbiausių šias civilizacines erdves Vakarų pasaulyje pristatančių muziejų – Luvro ir Branly muziejus Paryžiuje, Britų muziejų Londone, Metropolitano muziejų Niujorke, Dailės muziejų Bostone, Meno muziejų Filadelfijoje, Meno institutą Čikagoje, Nacionalinį Afrikos meno muziejų Vašingtone ir keletą kitų. Žinoma, pasinaudojant proga apsilankyta buvo ir kitose šiam veikalui aktualiose neeuropinių civilizacijų ekspozicijose.

Siekiant padėti skaitytojams lengviau orientuotis didžiuliam skirtingų civilizacinių pasaulių epochų, specifinių sąvokų, tikrinių vardų sraute, knygos autoriai pasirinko dabartinėje tarptautinėje humanistikoje įsivyravusią, paprastai pačių neeuropietiškų kultūrų pasirinktą terminų transliteracijos sistemą, tačiau, išskyrus svarbiausius iš jų, be teksto pavidalą dažnai apsunkinančių diakritinių ženklų. Paskirais, ypač komplikuotais atvejais,

Pilietinio karo įkarštyje atsidūrusios Alepo citadelė ir Palmyra. K. Andrijausko nuotr.

nurodoma ir transliteracijos versija lietuviškais rašmenimis. Pagaliau, labiausiai mūsų kalboje įsigalėjusios sąvokos yra vartojamos įprastiniu būdu.

Užbaigdami pratarinę norime padėkoti žmonėms, be kurių gyvenimiškų pamokų ir postūmių nebūtume pasinėję į knygoje aptariamų problemų pasaulį. Ypatingą dėkingumą jaučiame tiems, kurie padėjo išsivaduoti iš eurocentrinių postulatų ir paskatino plačiau žvelgti į kitų, neeuropinių civilizacijų ir kultūrų pasaulį. Reiškiame gilią pagarbą ir dėkingumą Nicole Vandier-Nicolas, François Jullienui, Marivonne Saisson, Hidemichi Tanakai, Kenich'ui Sasakiui, Charles'ui Ridoux, Gregory'ui J. Moore'ui, Andrew J. Nathanui už konsultacijas ir sudarytas sąlygas dirbti mokslinį darbą universitetuose *Paris–I (Sorbonne)*, *Paris–VII (Diderot)*, *Paris–X (Nanterre)*, *Collège de France*, *Centre de Recherches d'Histoire des Idées* (CRHI), Sendai, Kioto, Tokijo, Isės, Berno, Fudanio, Zhejiango, Columbia universitetų ir kitų kraštų mokslinio tyrimo institutuose bei universitetinėse bibliotekose.

Nuoširdžiausiai dėkojame filosofui ir mecenatui dr. Žilvinui Svigariui, kilniaširdiškai parėmusiam šios knygos leidybą. Už vertingas pastabas dėkojame recenzentams prof. Audriui Beinoriui, prof. Tomui Sodeikai, doc. Nagliui Kardeliui. Taip pat dėkojame, deja, jau Anapilin iškeliavusiam ilgamečiui Leidybos skyriaus vadovui Adomui Matuliauskui. Esame dėkingi redaktorei Margaritai Dautartienei, dailininkei ir maketuotojai Skaistei Ašmenavičiūtei, dr. Ernestui Jančenkai, dr. Gediminui Degėsiui, Ingai Laužonytei bei visiems, padėjusiems parengti šią monografiją spaudai. Užbaigdami pratarinę dėkojame Lietuvos kultūros tyrimų instituto, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto bei Filosofijos fakulteto Azijos ir transkultūrinių studijų instituto kolegoms už jų suteiktas akademinės bei mokslinės veiklos galimybes ir diskusijas knygoje aptariamais klausimais.